

PEREGRINUSLEVELEKBEN SZEREPLŐ KÉRÉSEK NYELVI MEGFORMÁLTSÁGA

BÁCSI ENIKŐ*

1. Bevezetés¹

A 18. században a külföldi egyetemen tanuló peregrinusok mecénásukhoz küldött levelei bővelkedtek kérésekben. Tanulmányomban ezen misszilisekben található kérésekkel és megformálásukkal foglalkozom.

A történeti szociopragmatikai megközelítésű vizsgálatban a *Történeti magánéleti korpusz* (TMK.: <http://tmk.nyud.hu/>) és a *Peregrinuslevelek 1711–1750* című könyv (Hoffmann 1980) alapján mutatom be az előforduló kéréseknek a konkrét tárgyat, a lét-rehozásukra alkalmazott stratégiákat, továbbá a közöttük lévő összefüggéseket. Mindezekhez a Blum-Kulka, House és Kasper (1989) szerzőhármas által elkülönített kilenc kategóriát hívom segítségül, amely a kéréseket a legdirektebbtől a legközvetettebbig haladva írja le. A mai magyar nyelv kéréseinek kutatásakor jól használható felosztás (vö. Szili 2002, 2004; Boronkai 2006, 2009) történeti anyagon is eredményesen alkalmazható (vö. Krepisz 2015; Bácsi 2015, 2017, 2018), bár az időbeli távolság miatt több tényezőre is figyelmet kell fordítani.

Jelen alkalommal célom, hogy a peregrinusok kérési sajátosságainak megállapításán túl, kapott eredményeimet mind a mai magyarban használt kérési módokkal, mind pedig a korábbi történeti eredményekkel összehasonlítsam.

2. A peregrináció, a peregrinuslevelek

A peregrináció, a diákok külföldi egyetemjárása a korábbi korszakokban a magyar tanulóokra is jellemző volt. Elsősorban tudásszerzés céljából utaztak idegen országokba, hogy az ottani professzoroktól okuljanak. Mivel Magyarországról hiányzott a megfelelő felsőfokú képzés, így a 16–18. században a diákok olyan városokat, országokat választottak úti céljukul, ahol meg tudták szerezni az általuk kiválasztott végzettséget (Rozsondai 2004). Hazaérkezve a megszerzett tudást és tapasztalatot átadták az otthoniaknak. Segítségükkel ismerkedtek meg a magyarok Európa legfrissebb szellemi áramlataival, valamint a kiemelkedő tudósok gondolataival (Jankovics 1993: 563).

Erről a korról és a peregrinációról pontosabb információt szerezhetünk a külföldön tanuló diákok írásaiából. A jelen alkalommal megvizsgált misszilisek Teleki Sándorhoz íródtak, aki a nagyenyedi kollégium kurátoraként fáradozott a kollégiumért és a színvonalas oktatás megteremtéséért. Diákok segítségével próbált külföldről támogatást

---

* Eötvös Loránd Tudományegyetem és MTA Nyelvtudományi Intézet

¹ A tanulmány az MTA Nyelvtudományi Intézetben zajló 116217 sz. OTKA-projektum anyagait felhasználva készült. Köszönettel tartozom lektoraimnak hasznos és elgondolkodtató megjegyzéseikért, javaslataikért.

szerezni az enyedi kollégium tűzvész okozta kárainak helyreállítására, valamint munkálkodott a rendszeres német–holland–angol peregrináció újbóli kialakításán. A korban az ő neve biztosítékot jelentett, így nem csoda, hogy a nagy professzorok is szívesen fogadták pártfogoltjait. Kapcsolatai, anyagi támogatásai révén nagy részt vállalt a kor „szakember-utánpótlásának” létrehozásában. A leveleket, amelyeket támogottjai neki írtak, gondosan megőrizte, többségük újság funkcióját is betöltötte, hiszen friss információkat szolgáltatott a korban történekről. A különböző híreket a diákok az angol és francia nyelven megjelenő *Novellákból* és szóbeli közlésekből szerezték (Hoffmann 1980; F. Csanak 1983).

3. Elméleti keret, a kérés beszédaktusa

A levelekben található kérések elemzéséhez a beszédaktus-elméletet, valamint Blum-Kulka, House és Kasper felosztását alkalmaztam.

A kérések a beszélőnek azt a szándékát jelenítik meg, hogy a hallgatója megtegyen valamit (Szili 2002: 12). Austin (1990) így beszédaktus-tipológiájában a végrehajtók, Searle (1975) pedig az utasítók csoportjába sorolta őket.

Az 1982-ben elkezdett nemzetközi vállalkozás, a CCSARP (Cross-Cultural Study of Speech-Act Realization Patterns) nyolc nyelvben vizsgálta a kérés beszédaktusát. Ebben a projektben a kérések szerkezetét három egységre osztották, s ez alapján elemezték őket. Az első rész a megszólító avagy figyelemfelkeltő kifejezés, a második a fő cselekmény, vagyis a tulajdonképpeni kérés, a harmadik pedig a kötőelemek vagy támogató lépések egysége, amelynek funkciója a kérés indoklása és alátámasztása (Blum-Kulka–House–Kasper 1989; Szili 2002: 17). A legtöbb kutató a fő cselekményen végez vizsgálatokat, a jelen tanulmányban én is így fogok eljárni.

A Blum-Kulka, House és Kasper szerzőhármas is a fő cselekményt tanulmányozta, s a legdirektebbtől a legközvetettebbig haladva a kéréseknek kilenc megjelenítési módját különítette el, amelyek a következők (Blum-Kulka–House–Kasper 1989: 278–280; Szili 2002: 17–18):

A legközvetlenebb típus a származtatott mód (1), amelyben a kérés illokúciós erejét a felszólító mód, valamint annak funkcionális megfelelői, a főnévi igenév és az elliptikus mondat szerkezetek jelenítik meg. Például:²

- (1) holnap egy heti, hogy Kd elment, azért írjon immár Kd (Nád. p. 93, 1554).

Ezt követi az explicit performatívum (2) kategóriája, amely esetben a beszélő szándéka explicit módon, a *kér* performatív igével valósul meg. Példa erre:

- (2) kerlek zerethe leaniom hogy megh emlekezzel az | en adoossagomrvl ha en nekem holtom tertenik (ÓmLev. 59., 1526).

² A hivatkozás a kötet *Történeti magánéleti korpuszban* alkalmazott rövidítése, a levél száma/oldalszáma és az év alapján történik (a TMK.-n kívüli adatok feloldását l. Hivatkozások). A (6), (7a), (7c) és (7d) példákban mai magyar nyelvi adatok szerepelnek, mert eddigi kutatásaim során nem találtam történeti adatokat a jelenségekre.

Beágyazott performatívum (3) során a kérés szándékát jelölő ige (*kér*) módosult alakban, modális igével vagy egyéb segédigeszerű elemekkel szerepel. Példaként:

- (3) Az Istenért, Szívem, az Méltóságos Fejedelmet kén kérni, lenne job rendelés Szakmárrul. (Bark. 28., 1704).

Származtatott lokúciónál (4) az illokúciós szándék a lokúció jelentéséből állapítható meg. Példa erre a csoportra:

- (4) Bár szerzene vagy három heverő katonát soldosnak, mert nem kaphatni. (Bark. 63., 1705).

Akaratnyilvánításkor (5) a beszélőnek az a szándéka fejeződik ki, hogy a propozícióban bennfoglalt esemény megtörténjen:

- (5) hanem bizony igen akarnám, engemet itt Kassán várnál meg, mert ennyi sok gaz ember között nem jó most budosnod, az hajduk feltámadását naponként hozzák. (Nyáry Lev. 38, 1606).

A leginkább hallgatóorientált típus a javaslattevő forma (6), melyre példa:

- (6) Mi lenne, ha kitakarítanánk? (Szili 2002: 18).

Az előkészítő stratégiába (7) négy konvencionális alak tartozik, olyan, amellyel a hallgató képessége ellenőrizhető (7a), tesztelhető hajlandósága (7b), valamint a megvalósítás lehetősége iránt is érdeklődhet a kérő (7c), továbbá az engedélykérés (7d) is ide sorolható (ez az kategória az eredeti csoportosításból hiányzik, Szili Katalinnál már megjelenik). Például:

- (7a) El tudna vinni? (Szili 2002: 18)

- (7b) adna Kd egy embert, ki az nagy idegenbe lenne valami segítséggel az számvetelkor (Nád. p. 99, 1557)

- (7c) Lehetséges lenne, hogy... (Szili 2002: 18)

- (7d) megengedi, hogy... (Szili 2002: 27).

Erős célzás (8) esetén nem állapítható meg az illokúciós erő közvetlenül a lokúcióból, de a lokúció azért magába foglalja a szándékolt aktus lényeges elemeit. Példa rá:

- (8) Szakmári Uram valóba vágyna egy szőrövre. (Bark. 5., 1698).

Gyenge célzáskor (9) ellenben a lokúció nem tartalmazza a lényegi elemeket a végrehajtandó aktusról. Például:

- (9) és tennen kezeddél ne siess még írnyi nekem, mert árt az bokomnak (Nád. p. 8–9, 1553).

4. Korábbi kutatások a kérés beszédaktusáról

A Blum-Kulka, House és Kasper szerzőhármás csoportosítását felhasználva több, a mai magyar nyelvre kiterjedő vizsgálat született (vö. Szili 2002, 2004; Boronkai 2006, 2009). Szili Katalin kutatásaiban a származtatott mód (1), az előkészítő stratégia (7), továbbá a beágyazott performatívum (3) domináns voltát mutatta ki. 10% alatt fordultak elő az explicit performatívum (2) és az erős célzás (8) kategóriájához kapcsolható kérések. Megfigyelhető volt, hogy a beszélő és a hallgató közötti távolság növekedésével a direktség háttérbe szorult, emellett a kérés súlya és a beszélő jogai is viselkedésmódosító szerepet tölthettek be (Szili 2002).

Történeti kutatások is jelentek meg, amelyek ugyanezt a kilenc kategóriát alkalmazva sorolták be a kéréseket. Ez az osztályozás eredményesen működött a vizsgált anyagoknál, de több tényezőre figyelmet kellett fordítani használatukkor. Egyrészt a történeti szövegek szerkesztésmódja különbözött a maitól, másrészt a középmagyar korban az írásjelek alkalmazása is eltért a ma megszokottól, harmadrészt pedig egyes szavak is a maitól különböző jelentésben szerepeltek a szövegekben (vö. Bácsi 2018).

A Blum-Kulka, House és Kasper szerzőhármás felosztását figyelembe véve csoportosította Krepsz Valéria 16–18. századi levelekben a főnemesek és a közrendűek kéréseit. Megállapította, hogy elsősorban direkt stratégiák jelentkeztek a kérések megformálásánál, ugyanis az explicit performatívum (2), valamint a származtatott mód (1) dominált ezekben a misszilisekben (Krepsz 2015: 170).

Több munkámban én is foglalkoztam a kérés beszédaktusával. Középmagyar kori házastársi leveleket vizsgáltam, amelyekben – Krepsz Valéria eredményeihez hasonlóan – eltérés mutatkozott a mai magyar kérési módok megjelenítéséhez képest. Elsődlegesen a legdirektebb stratégiákkal, származtatott móddal (1), illetve explicit performatívummal (2) formálták meg kéréseiket a felek, de meghatározó volt még a származtatott lokúció (4), továbbá az akaratnyilvánítás (5) szerepeltetése is. A férfiak és a nők kérései között különbség jelentkezett, a férjek ugyanis a legdirektebb típussal, a származtatott móddal (1) alkották meg a kéréseiket, ha feleségüktől kérni akartak valamit, s csak akkor éltek a kevésbé közvetlen stratégiákkal, ha valamit nagyon szerettek volna. A nők ellenben nagy arányban hozták létre kéréseiket a származtatott mód (1) mellett az explicit performatívummal (2) is, s általában akkor használták a legközvetlenebb típust (1), ha úgy érezték, hogy kérésük „jogos” (Bácsi 2015, 2017, 2018).

A kérések megalkotásánál megjelent direktség nemcsak a magyar történeti szövegeket jellemezte, hanem az angol történeti írásokat is. 17–18. századi bírósági tárgyalások és színdarabok kéréseinél is a legközvetlenebb típus, a származtatott mód (1) dominanciáját állapította meg Culpeper és Archer, szemben a mostanában gyakori, indirekt, előkészítő stratégiával (7) (Culpeper–Archer 2008: 76–80). Ugyanígy a direkt típus (1)

nagyarányú jelenlétét mutatta ki Kohlen is a korábbi angol kultúrában (Kohlen 2008: 39–40).

5. Vizsgált anyag, módszer és hipotézisek

Jelen tanulmányhoz 90 peregrinuslevelet dolgoztam fel, amelyet hét peregrinus, név szerint Ajtai András, Déési Zsigmond, Enyedi István, Felfalusi Mihály, Kibédi András, Pápai Páriz Ferenc és Remethei János írt Teleki Sándornak. A misszilisek elemzéséhez elsősorban a *TMK.-t* (Dömötör–Gugán–Novák–Varga 2017), másodsorban pedig a *Peregrinuslevelek 1711–1750* című könyvet használtam fel (Hoffmann 1980). Ebből a 90 írásból 79-ben szerepelt kérés, ez a misszilisek 87,78%-át tette ki. Összesen 179 kérést elemeztem, amelyeknek a fő cselekményét vizsgáltam, és ezeket soroltam be a Blum-Kulka, House és Kasper által megalkotott csoportokba.

A korábbi kutatások eredményeiből kiindulva a direkt stratégiák meghatározó voltára számítottam, hiszen a történeti anyagok kapcsán ezt tapasztaltam. Így a származtatott mód (1) és az explicit performatívum (2) dominanciájában bíztam, de nagyobb arányban jelenlévőnek véltem az explicit performatívum (2) szereplését, hiszen a patronált-patronus viszony kifejeződésére a kérések megformálásánál is számítottam. Mivel a leveleket író peregrinusok mind általában valamilyen segítséget vártak egy olyan személytől, akinek a jóindulatától függött sok esetben a helyzetük, így a kevésbé közvetlen stratégiák (2) magasabb számbeli alkalmazását feltételeztem. Meghatározó eredményeket vártam emellett a származtatott lokúció (4) és az akaratnyilvánítás (5) stratégiájának szerepeltetésénél; továbbá úgy véltem, hogy a kérés súlyának és fontosságának is befolyásoló szerepe lesz a kérések megalkotásakor, azaz amikor valamit nagyon szeretne a kérő fél, nagyon fontos neki, hogy amit kér, az megtörténjen, ilyen alkalmakkor a kevésbé direkt stratégiákat részesíti majd előnyben.

6. Eredmények

6.1. A kérések tárgya alapján

A kérések kigyűjtése után megvizsgáltam, mire vonatkoztak az eltérő kérések a misszilisekben, így tárgyak alapján kilenc kategóriát alkottam meg: közbenjárás kérése; cselekedet, intézkedés kérése; támogatás kérése; pénz kérése; levélírás kérése; adósság rendezésének kérése; tárgy kérése; üzenetátadás kérése és bizalom kérése.

Az 1. ábra is jól szemlélteti, hogy a peregrinusok legnagyobb arányban, kéréseik 26,26%-ában, 47 alkalommal, arra kérték mecénásukat, Teleki Sándort, hogy járjon közben az érdekükben valamely befolyásos úrnál vagy valamely rokonánál; győzze meg őket, támogassák a külföldön lévő diákokat pénzzel, vagy aki már ígért segítséget, de még nem küldött anyagi támogatást, azt emlékeztesse adott szavára:

- (10) nevezetesen kerem alázatosan a M. Vrat alkalmatossaga adatvan meltoztassek az Ur Bethlen Adam Vrammal az iránt az meg igert beneficium irant beszelleni (Peregr1. 79., 1717).

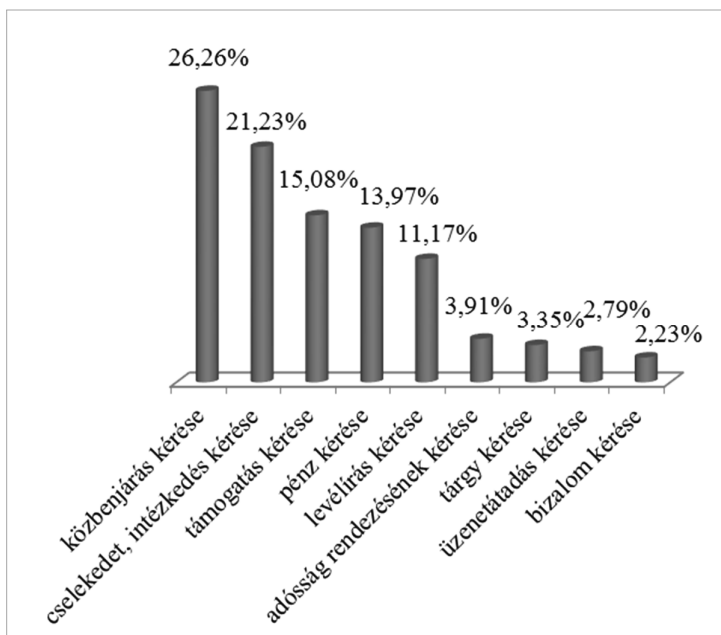
Nagy számban kérték továbbá valamely cselekedet, intézkedés megtételére patronusukat. Mivel a peregrinusok külföldön tanultak, nem tartózkodtak otthon, így nem

tudtak minden olyan teendőt elintézni ők maguk, amit szerettek volna, illetve sokszor egyszerűbb volt csak egy embernek írniuk, jelen esetben Teleki Sándornak, akit megkértek utána, hogy cselekedjen a nevükben. Kéréseik 21,23%-át (38 db) adta ez a típus. Példa erre:

- (11) Kérem nagy alázatossan az Urat, ne légyen tereh az Urnak, T. Püspök Uramnak szollo egy Dissertatiot el küldeni oblata occasione. (Peregr1. 51., 1715).

A harmadik domináns csoport a támogatás kérése volt, hiszen a diákok kéréseik 15,08%-ában, 27 esetben szeretnék volna, hogy ne felejtse el támogatni őket, ne vegye le róluk segítő kezeit a férfi, amely támogatás itt mind erkölcsi, lelki, anyagi és kapcsolatok révén történő segítséget jelentett. Például:

- (12) és kérem igen alázatossan s' bizodalmasson a' Mlgs Vrat hozzám meg mutatot Vri gratiajat ne vonnya meg, söt támogasson s' consolállyan ilyen szomorusagim között (Peregr1. 36., 1715).

1. ábra: A kérések megoszlása a kérés tárgya alapján

Szintén fontos volt a peregrinusok számára, hogy elegendő pénzzel rendelkezzenek, így ha nagyon szűkösen éltek peregrinációjuk során, mecénásuk felé fordultak hozzájárulásért. Kéréseik 13,97%-ában, 25 alkalommal kérték Teleki Sándort, hogy küldjön nekik pénzt. Példaként:

- (13) méltóztassék Náményi Urammal együtt ha több nem lehet, bár csak annyi pénst fel küldeni Bécsben Enyedi Samuel Uram kezében, a mennyivel haza mehessek, avagy addig itt subsistálhassok, a mig több jó kezemben (Peregr1. 66., 1719).

Kéréseiknek 11,17%-ában (20 db) intéztek patrónusuk felé olyan kérést, amellyel levélírára sügertték a férfit. Lényeges volt számukra, hogy az úr írjon nekik, hiszen ezzel is jelezte Teleki Sándor, támogatása nem csökken irányukban, valamint levelek segítségével tájékozódtak az otthoni körülményekről a peregrinusok, ezért is volt elengedhetetlen fontosságú, hogy patrónusuk hírt adjon magáról. A következő esetben is levélírára buzdítás olvasható:

- (14) kerem alazatosan a Mltgos Urat meltoztassek sok rendbeli leveleimre ha tsak rövidedennis valaszolni. (Peregr1. 79., 1717).

Kéréseiknek kevesebb mint 10%-át tették ki az adósság rendezését kérő kérések, ugyanis 3,91%-ban (7 esetben) kérték Telekit, hogy hátramaradt adósságukat intézze el, fizesse ki helyettük elmaradt költségüket. Példa erre a típusra:

- (15) azért várnám erőssen hátra maradt kölcségemnek transpositioját (Peregr1. 10., 1712).

3,35%-a (6 db) a kéréseiknek valamilyen tárgy kérésére irányult, amelyet, ha elküldött Teleki Sándor, pártfogoltjai vagy megtartottak maguknak, vagy professzoraiknak adták tovább. Például:

- (16) ha az Ur basa dohanyt küldene érette, itt kedves volna (Peregr1. 16., 1713).

Csupán a kérések 2,79%-ában, azaz 5 alkalommal kérték valamely üzenet átadására a férfit. Mivel nem tartózkodtak otthon a diákok, ez is nagy segítség volt nekik. Jelen esetben ajának küldött üzenetet az egyik külföldön tanuló peregrinus:

- (17) Most hogy többet irjak nem lehet, ezt a kevesetis méltóztassék az Ur Apám Urammal communicálni (Peregr1. 22., 1714).

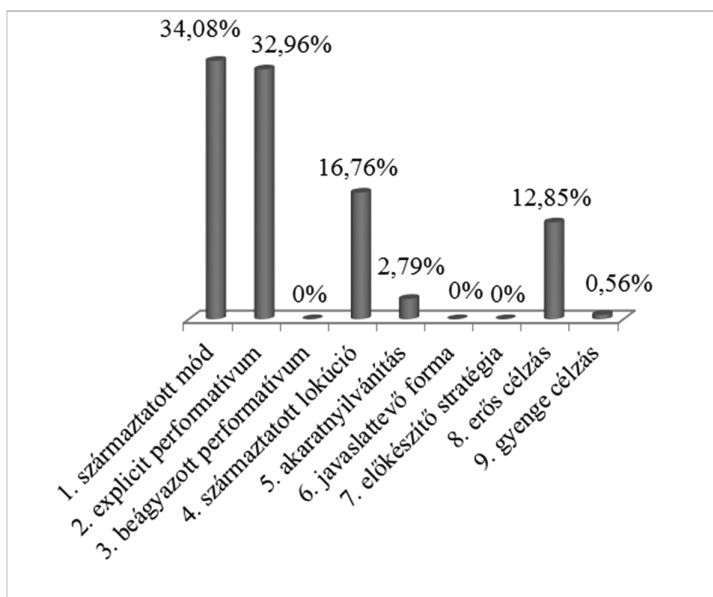
Előfordult, hogy a diákok Teleki Sándort arra biztatták, bízson bennük, bízson az ítéletükben, higgye el, hogy jót akarnak neki és jót ajánlanak neki. Kéréseik 2,23%-ában (4 db) is erről írtak. Például:

- (18) az Ur penig ne gondollya, mint ha nékem Bandi Urammal valami czimborám, vagy correspondentiam volna s azert commendalom (Peregr1. 24., 1714).

Mikor a peregrinusok kéréseit összehasonlítottam egymással, érdekes volt megfigyelni, hogy mindegyik diák írásában szerepeltek Teleki Sándor közbenjárását kérő kérések, továbbá az összes tanuló levelében buzdította valamely cselekedet, intézkedés megtételére a férfit, amelyet ők nem tudtak távollétük miatt elvégezni, valamint egyiküknél sem maradt el a támogatás kérése. Meglepő volt ellenben számomra, hogy a konkrét pénzt kérő mondatok csupán öt peregrinusnál jelentkeztek (habár nem szabad elfelejteni, hogy mind a közbenjárást kérő kérések, mind az adósság kifizetésére ösztönzők, valamint a támogatást kérők egy része is az anyagi segítségnyújtás kéréséhez köthetők). A levélírás kérése négy tanulónál jelentkezett, a további kategóriák viszont már csak egy-két diák missziliseiben voltak fellelhetők.

6.2. A kérések megjelenítési módjai alapján

A kéréseket besoroltam a Blum-Kulka, House és Kasper szerzőhármás által létrehozott kilenc kategóriába, amelyek eloszlását a 2. ábra is bemutatja. A kilenc típusból csupán hat képviseltette magát a levelekben.

2. ábra: A kérések megoszlása a kérés szándék megjelenítési módjai alapján

Legnagyobb arányban, a kérések több mint 60%-ában a direkt kategóriák szerepeltek megalkotásuknál, amely eredmény nem meglepő a korábbi kutatások ismeretében. Elsősorban a legközvetlenebb forma, a származtatott mód (1) dominált a misszilisekben, ugyanis a peregrinusok kéréseik 34,08%-át (61 db) ezzel a típussal hozták létre. Példa erre:

- (19) ezen leveleimet pedig a kiknek szollnak, meg küldeni méltóztassék (Peregr1. 42., 1716).

Érdeemes megjegyezni, hogy sokszor használták a tanulók ilyen jellegű kéréseiknél a *méltóztassék* alakot (persze nem csupán ennél a típusnál jelentkezett ez a szó), amelyet ma a viszonylag gyakran alkalmazott *tessék* kifejezéssel helyettesítenénk.

Habár a legtöbbször előforduló kategóriaként a *kér* igével létrehozott, vagyis az explicit performatívummal (2) kifejezett kérésekre számítottam a patronált-patrónus viszony érzékeltetéseként, ez csak a második megjelenítési módját jelentette a kéréseknek, bár csupán pár százalékkal maradt el a leggyakoribb típustól. 32,96%-ban, 59 esetben formálták meg így Teleki Sándorhoz intézett kéréseiket a külföldön tanuló diákok. Például:

- (20) Kérem a Meltóságos Urat az Istenért alázatosan Edes Attyám Uramnak az Ur igaz szőlőgájának bődolgtalan árva özvedgyét a miben szükség protegálja, s igyekezzék nékemis életemen s prómotióman (Peregr1. 57., 1715).

Meghatározó volt még a származtatott lokúció (4) jelenléte is a kérések megalkotásakor, hiszen 16,76%-ban, összesen 30 esetben így hozták létre kéréseiket a peregrinusok. A nagyszámú adatnak a jelentkezése egyezett a hipotéziseimben leírtakkal. Példaként:

- (21) csak Bécsig transponálhatná az Ur (Peregr1. 13., 1713).

Jelentős hányadát tette ki a diákok kéréseinek az erős célzás (8) csoportja is, ugyanis ez a közvetett kategória szerepelt a kérések 12,85%-ának (23 db) megformálására. Példa erre az indirekt kérési módra:

- (22) esztendővel czéloomtol ámbár hátrább estemis, (de) nem sajnállom, csak a kölcséggel érjem ezutánis, melynek öszve szerzése és szaporitasa irant bizom magamat az Ur szokott és meg igirt gratiajában (Peregr1. 21., 1714).

Csupán 5 kérést lehetett az akaratnyilvánítás (5) csoportjába elhelyezni, amely eredmény nem kiemelkedő, pedig nagymértékű jelenlétét vártam a levelekben. A kérések 2,79%-ánál fordult elő ez a stratégia. Példa erre:

- (23) ha patenter küldhetné az Ur a levelet igen akarnám. had tudhatnam magamat continentiajahoz conformalni (Peregr1. 75., 1717).

A legkevésbé direkt típusra, a gyenge célzásra (9) is szerepelt egy példa az egyik külföldön tanuló levelében. A kérések 0,56%-a lett ilyen módon létrehozva:

- (24) Papai Uramnakis 100 Magyar forintal maradtam adossá, mely hanem ha a Mltgos Ur meltoztatik valami utat mutatni nem tudom mikeppen fizetődik meg, melyről is elébbeni levelemben irván az Urnak bővségesen várom az Urnak válaszázt alázatosan (Peregr1. 89., 1721).

A mai magyarban nagyon gyakori előkészítő stratégia (7) és beágyazott performatívum (3) egyáltalán nem jelent meg a diákok missziliseiben, amely eredmény teljesen érthető, hiszen a korábbi történeti anyagok sem vagy csak kis számban tartalmaztak ilyen kéréseket. A javaslattevő formára (6) sem fordult elő példa a peregrinusok írásaiban, ami nem volt váratlan, ugyanis a mai magyarban is alacsony százalékban jelentkezett ez a stratégia, a korábbi történeti anyagoknál pedig egyáltalán nem szerepelt. Ennek a hallgatóorientált típusnak a hiánya a középmagyar kori leveleknél talán azzal magyarázható, hogy az ilyen kéréseknél maga a kérő fél is általában „bevonódik” a kérés teljesítésébe (vö. (6) példa), de erre a vizsgált esetekben a kérő fél és a címzett egymástól való fizikai távolsága miatt csak nehezen lehetett volna mód.

Mikor összehoztam a tanulók kéréseit egymással, kiderült, hogy mindegyik külföldön okuló alkalmazta kérései megformálására a legközvetlenebb formákat, a származtatott módot (1), illetve az explicit performatívumot (2). Szerepelt továbbá mindegyikük kérései létrehozásánál az erős célzás (8) kategóriája. Kiemelkedő volt még a származtatott lokúció (4) csoportja is, ugyanis négy peregrinus ezzel a móddal alkotta meg kéréseit. A maradék két típus csupán néhány tanulónál jelentkezett, akaratnyilvánítás (5) három személynél, míg gyenge célzás (7) egy diák kéréseinél fordult elő.

6.3. A kérések tárgya és a kérések megjelenítési módja

Megvizsgáltam, mutatkozik-e összefüggés a peregrinusok kéréseinek tárgya és megjelenítési módja között. Bár egy kategóriát (pénz kérése) kivéve mindegyik tárgyú kérésüket több mint 50%-ban a legdirektebb kérési módokkal (1, 2) formálták meg a diákok, de a kéréseik közvetlenségének arányából is lehetett következtetéseket levonni.

Észrevehető volt, hogy a legdirektebb kérési formákat, a származtatott módot (1) és az explicit performatívumot (2) azokban az esetekben alkalmazták nagy számban a tanulók, mikor úgy vélték, hogy kérésük „jogos”. Ha Teleki Sándort arra kérték, hogy bízson bennük, bízson az ítéletükben, kizárólag ezekkel a típusokkal hozták létre kéréseiket. Emellett ha valamilyen cselekedetre, intézkedésre szólították fel mecénásukat, valamint ha valamilyen üzenet átadására akarták megkérni a főurat, továbbá ha tárgyat kértek tőle, általában nagyon direkten fogalmaztak, hiszen úgy gondolták, nem szükséges „udvariaskodniuk”, ugyanis otthonuktól való távollétük miatt lehetőségük sem adódott elvégezni a kért cselekvéseket, megszerezni bizonyos tárgyakat. Nem várt eredmény volt ellenben, hogy olyan alkalmakkor is nagy arányban a közvetlen kérési stratégiákat használták, amikor arra kérték patrónusukat, támogassa őket, illetve ha arra buzdították, járjon közben az érdekükben valamely befolyásos úrnál/uraknál. Lehetséges, hogy úgy érezték, megérdemlik a segítséget, hiszen nemcsak tudásszerzés céljából voltak hazájuktól távol a diákok, hanem sok esetben ők gyűjtöttek támogatásokat és kapcsolatokat az otthoni tudós réteg számára, valamint ők szolgáltatták a híreket is az otthoniaknak (vö.

2. fejezet), így peregrinációjuknak segítése elengedhetetlen volt. Mindezeknek pontos magyarázatára, okainak feltárására további kutatás szükséges.

A közvetettebb formákat legtöbbször olyan esetekben vették igénybe a tanulók, ha kérésük „súlyosabb” vagy számukra fontosabb volt, nagyon szerették volna, hogy megvalósuljon. Adósságuk rendezésénél, valamint levélírás kérésénél egyre több ilyen kategóriával (származtatott lokúció (4), akaratnyilvánítás (5) stb.) találkozhat az olvasó, hiszen hátramaradt költségeiket muszáj volt valakinek rendbe tennie, illetve kommunikálniuk is kellett a patronáltaknak patronusukkal és fordítva, ugyanis elsősorban így jutott hírekhez mindkét fél.

Az egyik leginkább indirekt stratégiával, az erős célzással (8) általában akkor éltek a peregrinusok, ha konkrét pénzkéréssel fordultak mecénásukhoz. Pénz kérése feltehetőleg a legnagyobb súlyú kérésnek számított, ezért is használták a célzogatás eszközét.

7. Összegzés

Tanulmányomban 7 peregrinusnak 90 levelében szereplő kéréseik vizsgálatára vállalkoztam. Elemeztem a kéréseik tárgyát, ismertettem a megjelenítési módjukat, valamint a tárgyuk és megjelenítési módjuk közötti összefüggéseket is bemutattam.

A tanulók legnagyobb arányban arra buzdították patronusukat, járjon közben az érdekükben valamely befolyásos úrnál, s így szerezzen nekik anyagi támogatást, amelyből külföldi tartózkodásukat finanszírozni tudták. Nagy számban szólították fel valamely cselekedet, intézkedés megtételére mecénásukat, amely kapcsolatban állt azzal, hogy mivel otthonuktól távol laktak, bizonyos cselekedeteket ők maguk nem tudtak egyedül elvégezni, kellett egy személy, akivel a kapcsolatot tartották, aki segített nekik. Többször kérték Teleki Sándort, hogy ne hagyja abba támogatásukat, illetve konkrét pénzkéréssel is fordultak hozzá, hiszen sok esetben szűkösen éltek az idegen országban a diákok. Fontos volt, hogy a főúr leveleket is írjon pártfogoltjainak, hiszen ily módon a peregrinusok hírekhez juthattak az otthoni körülményekről, továbbá ez egyfajta biztosítékot jelentett a tanulóknak, hogy patronusuk támogatására továbbra is számíthatnak. Nem volt meglepő tehát, hogy meghatározó volt a levélírást sürgető kérések jelenléte is a misszilisekben. A további kérések már jóval kisebb arányban jelentkeztek az írásokban. Olykor hátramaradt adósságaiknak a rendezését sürgették a peregrinusok, de előfordultak kis számban tárgyat kérő kérések is. Akadt példa üzenetátadás kérésére is, amely a külföldi diákok sajátos helyzetéből fakadt, hiszen távol voltak ismerőseiktől, akikkel kommunikálni szerettek volna, így ez egy jó módja lehetett a kapcsolatok fenntartásának és az intézkedésnek. Leveleikben párszor arra kérték Telekit, bízson bennük és ítéletükben.

A kérések megjelenítési módjainak bemutatásakor a Blum-Kulka, House és Kasper szerzőhármas csoportjaiba soroltam be a fő cselekményeket. Bizonyos esetekben a várt eredményeket kaptam, de a korábbi hipotéziseimhez képest különbségekkel is találkoztam. A kéréseiket a peregrinusok legtöbbször valóban a legdirektebb formákkal (1, 2) hozták létre, ami hasonlóságot mutatott a korábbi történeti kutatások eredményeivel. Habár a közvetlen módok közül az explicit performatívum (2) dominanciájára számítottam, a diákok missziliseiben a legközvetlenebb forma, a származtatott mód (1) jelentkezett legnagyobb számban. Ez ellentmondott annak az elgondolásomnak, hogy a

patronált-patrónus viszony ilyen formában is megfigyelhető lesz az írásokban. (Ezen jelenséget magyarázhatja, hogy többször úgy vélték, megérdemlik a segítséget.) Kiemelkedő volt a levelekben a származtatott lokúcióval (4) megalkotott kérések aránya, ami egyezett a korábbi feltételezésemmel. Érdekesség volt, hogy az egyik leginkább indirekt kérési mód, az erős célzás (8) is meghatározó szerepet töltött be a diákok mecénásukhoz intézett kéréseinél. A két legdirektebb stratégia (1, 2), valamint az erős célzás (8) mind-egyik tanuló kéréseinél előfordult. Bár úgy véltem, az akaratnyilvánítás (5) nagy számban szerepel majd az írásokban, csupán elenyésző mértékben képviseltette magát a kérések megformálásánál. A mai magyarban gyakran használt előkészítő stratégia (7), illetve beágyazott performatívum (3) egyáltalán nem mutatkozott a peregrinusok kéréseinél, ami megegyezett az eddigi történeti eredményekkel. A javaslattevő forma (6) sem jelent meg a vizsgált levelekben, ami szintén párhuzamot mutatott a korábbi történeti kutatások eredményeivel. A direkt formáknak az alkalmazása, a távolság hiánya a korban valószínűleg semleges, sőt akár pozitív jelentőséggel is bírhatott.

Fontos megjegyezni, hogy a külföldön élő diákok kéréseinek tárgya és megjelenítési módja között jelentkezett összefüggés. A legközvetlenebb, direkt stratégiákkal akkor formálták meg kéréseiket a levélírók, ha „jogosnak” érezték azokat, például cselekedet, intézkedés, üzenetátadás stb. kérése kapcsán. A közvettebb alakokat pedig akkor használták, ha kérésük nagyobb súlyú volt, valamint megvalósulása számukra nagyon fontos volt. Indirekt módokat alkalmaztak például konkrét pénz kérése esetén.

A jelen kutatás célja a peregrinusok különböző kéréseinek, kérési módjainak bemutatása volt, de mindenképpen lényegesnek tartom a későbbiekben további peregrinuslevelek elemzését is, hogy összehasonlíthassam, mi jellemzi az ott szereplőket, valamint hogy válaszokat kaphassak a kérdéses jelenségek okaira.

HIVATKOZÁSOK

- Austin, John L. 1962: *How to Do Things with Words*. Cambridge: Harvard University.
Magyarul: Austin, John L. 1990: *Tetten ért szavak*. Budapest: Akadémiai.
- Bácsi Enikő 2015: A kérési szándék megjelenítési módjainak vizsgálata egy 16. század második felében folytatott házastársi levelezésben. In P. Kocsis Réka – Szentgyörgyi Rudolf szerk.: *Anyanyelvünk évszázadai* 1. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 75–89.
- Bácsi Enikő 2017: Variációk a kérésre 17–18. századi levelekben. Előadás. Elhangzott: 2017. október 5-én az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciáján, a *13. Félúton Konferencián*. Budapest.
- Bácsi Enikő 2018: 16–18. századi levelekben szereplő kérések módszertani megközelíthetőségei, problémái. Előadás. Elhangzott: 2018. május 5-én a *ReBaKucs Konferencián: A dialógus formái a magyar régiségben (1450–1750)*. Kolozsvár.
- Blum-Kulka, Shoshana – House, Juliane – Kasper, Gabriele eds. 1989: *Cross-cultural pragmatics: requests and apologies*. Norwood: Ablex.
- Boronkai Dóra 2006: A „genderlektusokról” egy szociolingvisztikai diskurzuselemzés tükrében. *Szociológiai Szemle* 4, 64–87.

- Boronkai Dóra 2009: *Bevezetés a társalgáselemzésbe*. Budapest: Ad Librum.
- Culpeper, Jonathan – Archer, Dawn 2008: Requests and directness in Early Modern English trial proceedings and play texts, 1640–1760. In Jucker, Andreas H. – Taavitsainen, Irma eds.: *Speech Acts in the History of English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 45–84.
- F. Csanak Dóra 1983: Peregrinuslevelek (1711–1750). *Irodalomtörténet* 2, 515–519.
- Dömötör Adrienne – Gugán Katalin – Novák Attila – Varga Mónika 2017: Kiútkeresés a morfológiai labirintusból – korpuszpépítés ó- és középmagyar kori magánéleti szövegekből. *Nyelvtudományi Közlemények* 113, 85–110.
- Hoffmann Gizella szerk. 1980: *Peregrinuslevelek 1711–1750*. Szeged: JATE.
- Jankovics József 1993: A magyar peregrinusok Európa-képe. In Békési Imre – Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit szerk.: *Régi és új peregrináció: Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon II*. Budapest–Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft, 556–565.
- Kohnen, Thomas 2008: Directives in Old English: Beyond politeness? In Jucker, Andreas H. – Taavitsainen, Irma eds.: *Speech Acts in the History of English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 27–44.
- Krepsz Valéria 2015: A kérés beszédaktusa középmagyar kori főnemesek és közrendűek levelezésében. *Magyar Nyelv* 111, 162–173.
- Nyáry Lev. = Benda Kálmán szerk. 1975: *Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600–1607*. Kisvárdai Városi Tanács.
- Rozsondai Marianne 2004: *Iff. Pápai Páriz Ferenc európai peregrinációjának emlékkönyve 1711–1726*. Budapest: MTA Könyvtára. Elérhető: <http://ppf.mtak.hu/hu/bekosz.htm> (Letöltve: 2019. 01. 20.)
- Searle, John R. 1975: A taxonomy of illocutionary acts. In Gunderson, Keith ed.: *Language, Mind and Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota, 344–370.
- Szili Katalin 2002: A kérés pragmatikája a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 126, 12–30.
- Szili Katalin 2004: *Tetté vált szavak*. Budapest: Tinta.
- TMK. = Történeti magánéleti korpusz: <http://tmk.nytud.hu/>